ВЕРНІГОРОВА Н.В.

аспірантка

Інститут проблем ринку та економіко-екологічних досліджень НАН України

Французький бульвар 29, Одеса, Україна

E-mail: natalivern93@gmail.com

ORCID: 0000-0002-5968-4211

ПАРКИ В СФЕРІ ІНКЛЮЗИВНОГО ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ

Актуальність. На сьогоднішній день поняття інклюзії широко застосовується в соціо-економічних аспектах життя людей, в тому числі, в сфері організації міського простору. Впровадження принципів інклюзії в сфері природокористування має великий потенціал в галузі паркового господарства. На даний момент відомо про створення першого в Україні інклюзивного парку у Дніпрі. В основу його створення покладено принципи доступного та безпечного відпочинку в парку для дітей з обмеженими можливостями. Тому, виходячи з ролі парків як елементу суспільного простору, важливим є висвітлення основних можливостей та цілей їх використання в сфері інклюзивного природокористування.

Мета та завдання. Метою статті є проведення аналізу та узагальнення особливостей інклюзивного природокористування в парках загального призначення.

Результати. Впровадження інклюзивного підходу в сфері природокористування базується на вирішенні проблем доступності до екосистемних послуг всіх верств населення. Через вразливість і високий рівень руйнації штучних екосистем, у сферу паркового господарства повинні виконуватись певні природоохоронні нормативи. Дані вимоги створюються відповідно специфіці екосистем парку та їх цільового використання. Деякі види міських парків, такі як: дендропарки, ботанічні сади, зоопарки, парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва, відповідно до Закону України «Про природно-заповідний фонд України», віднесено до об'єктів охоронного значення. Отже, якість екосистемних послуг даних територій в певній мірі залежить від виконання природоохоронних вимог.

Висновки. В рамках дослідження окреслено сутнісні відмінності соціо-економічної та природничої інклюзії. Окреслено основні цілі діяльності об'єктів паркового господарства в рамках впровадження інклюзивного підходу. Висвітлено позитивні наслідки розширення території парків відпочинку та помірної рекреації на територіях міст.

Ключові слова: інклюзія, сталий розвиток, екосистемні послуги, парк, охорона природи, природокористування.

VERNIHOROVA N.V.

graduate student

Institute Of Market Problems And Economic&Ecological Research of the

National Academy Of Sciences Of Ukraine

Frantsuzskiy Boulevard, 29, Odessa, Ukraine

E-mail: natalivern93@gmail.com

ORCID: 0000-0002-5968-4211

PARKS IN THE FIELD OF INCLUSIVE NATURE MANAGEMENT

Topicality. Today, the concept of inclusion is widely used in socio-economic aspects of people's lives, including in the organization of urban space. The implementation of the principles of inclusion in the field of nature management has great potential in the field of park management. At the moment it is known about the creation of the first inclusive park in Ukraine in the Dnieper. Its creation is based on the principles of affordable and safe recreation in the park for children with disabilities. Therefore, based on the role of parks as an element of public space, it is important to highlight the main opportunities and goals of their use in the field of inclusive nature management.

Aim and tasks. The purpose of the article is to analyze and summarize the features of inclusive nature management in general purpose parks.

Research results. The introduction of an inclusive approach in the field of nature management is based on solving the problems of accessibility to ecosystem services of all segments of the population. Due to the vulnerability and high level of destruction of artificial ecosystems, certain environmental regulations must be met in the field of park management. These requirements are created in accordance with the specifics of the park's ecosystems and their intended use. Some types of city parks, such as: arboreturns, botanical gardens, zoos, parks-monuments of landscape art, in accordance with the Law of Ukraine "On Nature Reserve Fund of Ukraine", are classified as objects of

protection. Thus, the quality of ecosystem services in these areas to some extent depends on the implementation of environmental requirements.

Conclusion. The study outlines the essential differences between socio-economic and natural inclusion. The main goals of the park facilities within the framework of the implementation of the inclusive approach are outlined. The positive consequences of the expansion of recreation parks and moderate recreation in urban areas are highlighted.

Keywords: inclusion, sustainable development, ecosystem services, park, nature protection, nature management.

Постановка проблеми та її зв'язок із важливими науковими та практичними завданнями.

В останні роки, розвитку набула інклюзії, яка передбачає залученість всіх верств населення у соціальні та економічні аспекти життя. Втілення засад інклюзивного природокористування передбачає розширення можливостей міських жителів у відпочинку, а відповідно – і збільшення рекреаційного навантаження на природне середовище міста. Збільшення попиту на екосистемні послуги парків може заважати втіленню потреб у спокійному відпочинку, творчості, занятті спортом, безпечному відпочинку дітей. Тому на сьогоднішній день актуальним є створення мережі спеціалізованих парків, що дозволить координувати потік відвідувачів відповідно до їх інтересів. До того ж, мережа паркових екосистем здатна зробити свій внесок у благополуччя соціальної та економічної сфери людського життя.

Аналіз останніх публікацій по проблемі. В сучасному економічному дискурсі вивчення екосистем представлено з позиції їх соціо-економічного впливу. Найбільш широкі дослідження представлено у роботі міжнародної групи вчених – Джозеф Алькамо, Невілл Еш та ін. У доповіді «Ecosystems and human well-being» надано увагу ролі екосистем у благополуччі людини [1]. Робота сфокусована на таких питаннях як: зміни в екосистемних послугах і благополуччя людини, екосистемні зміни та майбутнє людства, відповідні міри реагування на різних рівнях прийняття управлінських рішень, зв'язок екосистемних послуг та особистої свободи і розвитку людини.

Роль зелених насаджень, парків та місцевих лісів у фізичному та психічному благополуччі населення розглянуто у роботі, яка проводилась в Австрійському Дослідницькому Центрі Лісів у співпраці з Віденським Медичним університетом та Університетом природних ресурсів та науки про життя (Відень). Результати досліджень свідчать про важливість співпраці сектору лісів з установами охорони здоров'я та реабілітації, місцевими урядовими структурами. Навіть просте перебування на територіях зелених насаджень значно покращує показники фізичного здоров'я, таких як: активність імунних клітин, зниження рівня кортизолу в слині (показник відповіді на стрес), зниження кров'яного тиску і частоти пульсу. Опитування респондентів, яке проводилось в рамках досліджень свідчить про полегшення соціальної інтеграції на території об'єктів озеленення. На даній підставі можна зауважити, що об'єкти зеленого простору міст потребують більш уважного вивчення не лише в рамках інклюзивного природокористування, але і досягнення соціо-економічних аспектів інклюзивного підходу в сучасній економіці [2]. Наприклад, Всесвітня організація охорони здоров'я вважає, що одними з можливих факторів загострення соціально-економічної нерівності стосовно здоров'я населення, є фактори навколишнього середовища [3]. Жителі районів з низьким рівнем доходу рідше використовують екосистемні послуги міських парків та мають менший доступ до них. Що в свою чергу, відображається на параметрах їх фізичного та психологічного благополуччя [4, 5].

Можна передбачити, що із впровадженням концепції інклюзивного природокористування можливе загострення та поява конфліктів стосовно обмеженості природних ресурсів. Саме тому розробка принципів інклюзії потребує детального вивчення конфліктів в сфері природокористування. Проблеми конфліктів і ризиків у використанні природних ресурсів було розглянуто вітчизняними вченими [6, 7].

Роль екосистем парків в економічній системі міста розглянуто переважно з позиції розважальних тематичних парків [8]

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Згідно дослідженням [9], було встановлено ряд факторів зниження доступності екосистемних послуг, які необхідно враховувати при розробці концепції інклюзивного природокористування. Серед ключових факторів виділено просторове обмеження екосистем та обмеженість природно-ресурсного потенціалу щодо зростаючих потреб з боку суспільства.

Тому на сьогоднішній день невирішеною залишається проблема впровадження інклюзивного природокористування за умов обмежених можливостей екосистем. В тому числі, варто виділити проблему густо населених міст, мешканці яких стикаються з проблемою реалізації відпочинку на природі. Ключові позиції даної проблематики лежать в декількох сферах:

– організаційно-економічний – створення парків відповідно потребам зростаючих міст та найбільш густо населеним житловим районам;

– нормативний – правова сфера регулювання відносин у парковому господарстві, дотримання природоохоронних нормативів.

Формулювання цілей дослідження (постановка завдання). Метою статті є проведення аналізу та узагальнення особливостей інклюзивного природокористування в парках загального призначення.

Виклад основних результатів та їх обґрунтування. Актуальність створення інклюзивного природокористування полягає в тому, що нерівні можливості у доступі до екосистемних послуг призводить до підвищення благополуччя невеликих прошарків населення за рахунок інших. Під благополуччям розуміється не лише матеріальний статок, але і можливість використання послуг екосистем, відчуття їх позитивного впливу на здоров'я, доступність до проживання у сприятливому середовищі. Так, за останні 10 років кількість надбагатих людей в світі збільшилась вдвічі, а станом на січень 2019 – на 10 % [10], що лише підтверджує поглиблення кризи у соціально-економічному просторі [11]. Дана тенденція зберігатиметься і надалі, разом з подальшим зниженням доступних природних ресурсів. Тому, враховуючи розглянуті літературні джерела [3, 4, 5], розвиток інклюзивного природокористування має передбачати захист прав громадян малого статку.

Бідність та руйнація інститутів регулювання використання «спільних ресурсів», в свою чергу, призводить до неадекватної оцінки послуг екосистем [10; 11; 12]. В регуляції використання екосистемних послуг актуальним є питання рівноцінності отримуваних сьогодні благ з благами, що втрачаються в майбутньому. Території зеленого простору міста часто потерпають від неконтрольованої забудови через високу вартість землі у містах. При цьому суспільство втрачає можливість отримувати позитивні ефекти екосистем. І вони стосуються не лише здоров'я.

Згідно дослідженню [2], чуттєвий досвід від навколишнього середовища полегшує соціальну інтеграцію, оскільки вона є основою для обміну досвідом незалежно від індивідуальних навичок та можливостей. Для людей, які потребують допомоги в їх повсякденному житті через інвалідність, є важливим сприйняття і почуття єдності з навколишнім середовищем через сенсорні почуття. Завдяки різноманітності структури парки міст, (як і ліси в австрійському дослідженні) пропонують найбільш різноманітний склад сенсорних показників. Є два основні ефекти, за допомогою яких зелені зони сприяють інтеграції людей в суспільство, описані в літературі міграційного фонду:

по-перше, вони відвідуються багатьма різними суспільними групами і таким чином служать локусом для соціальної взаємодії і особистих можливостей змінити світосприйняття;

по-друге, зелені зони пропонують сильний символічний характер, вони здатні викликати емоції і спогади і вони віддзеркалюють цінності суспільства.

Запроваджуючи принципи інклюзії у природокористуванні, необхідно пам'ятати про суттєві відмінності соціо-економічної та природничої сфери (рис.1). Так, соціальні та економічні аспекти не обмежуються лише матеріальною сферою, а можуть включати такі поняття як розвиток особистості людини, свободу вибору, економічну та соціальну мобільність та ін. Тобто ці два аспекти людського простору можуть розвиватись нескінченно, оскільки мають можливість переходу з матеріальної сфери у сферу духовну та інтелектуальну, та регулюватись шляхом зміни цінностей, економічних зв'язків та ін. В той час як природне середовище суто матеріальне, отже обмежене у просторі та часі, і навіть задоволення культурних і духовних потреб у природокористуванні ґрунтується на наявності природного ресурсу.

Тобто, впроваджуючи інклюзивний підхід у природокористуванні, перш за все необхідно окреслити чіткі межі дозволеного та недозволеного, а принципи інклюзивності мусять мати їх за підґрунтя. Можна сказати, що впровадження інклюзивності в природокористуванні має відповідати принципам пріоритетності. Тобто визначаються найбільш пріоритетні для споживачів аспекти природокористування, на які спостерігається найвищий попит, найменша пропозиція з боку екосистеми, і які мають першочергове значення для життя людей. Задоволення таких вторинних потреб, як: натхнення, творчість, відпочинок, спортивні заняття на свіжому повітрі, соціальні контакти у природному середовищі, – можливі без шкоди цінним природним об'єктом. В умовах збільшення попиту на екосистемні послуги дані потреби можливо задовольнити мережею міських парків.

Розбудова паркового господарства дозволить створити сприятливі умови для відпочинку на території міст, та стати підґрунтям для екологічної просвітницької діяльності серед громадян. Природоохоронні нормативи парків різняться в залежності від їх видів та цільового призначення.

Тому для містян проведення часу у парках є першою ланкою в отриманні досвіду у дотриманні нормативів природних територій.

знак нескінченності (∞) відображає можливість постійного розвитку без сутнісних обмежень. Ті обмеження, що виникають, можливо вирішити за допомогою інституціональних механізмів регуляції.

Рис. 1 – Сутнісні відмінності соціо-економічної та природної інклюзії

Джерело: складено автором на основі: [13; 14].

Вивчення механізмів втілення інклюзії у природокористуванні доцільно вивчати на прикладі об'єктів природно-заповідного фонду (ПЗФ) та парків загального користування. На прикладі об'єктів ПЗФ можна найбільш чітко провести межу інклюзії, а на прикладі парків організувати найширшу доступність населення до спілкування з природою та отримання позитивних вражень. За цільовим призначенням і відповідно природоохоронним нормативам це діаметрально протилежні категорії природокористування. Але водночас у них є спільне – домінуючий природний елемент як головний базис їх існування і координації їх використання. Об'єкти ПЗФ є еталонними територіями природи, а парки – штучними зеленими насадженнями, які займають певне місце серед об'єктів ПЗФ, але максимально освоєні людиною. До того ж, деякі види парків належать до природоохоронних об'єктів. Міжнародний союз охорони природи (МСОП) надає класифікацію категорій природоохоронних територій за цільовим призначенням (табл.1).

Згідно класифікації, парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва можна віднести до V категорії (*Protected Landscape*), яка за визначенням є «ділянкою суші та/або моря, де в результаті тривалої взаємодії людини і природи виникла особлива територія (акваторія) із значною естетичною, екологічною та/або культурною цінністю» [15].

Таблиця 1

Місце українських об'єктів ПЗФ та парків в категоріях МСОП

Індекс категорії і назва	Відповідні об'єкти ПЗФ в Україні	Цілі і завдання (для ПЗФ України)
1	2	3
I (Strict Protection / Територія суворої охорони)	Природні заповідники	Збереження в природному стані типових або унікальних для даної ландшафтної зони природних комплексів з усією сукупністю їх компонентів
Ia (Strict Nature Reserve / Природний резерват суворої охорони)		
Ib (Wilderness Area / Територія для збереження дикої природи)		

1	2	3
II (National Park / Національний парк)	Національні природні парки	Збереження цінних природних та історико-культурних комплексів і об'єктів; створення умов для організованого туризму та відпочинку; проведення наукових досліджень природних комплексів; проведення екологічної освітньо-виховної роботи
III (Natural Monument/ Пам'ятка природи)	Пам'ятки природи	Збереження окремих унікальних природних об'єктів
IV (Habitat/Species Management Area / Територія для збереження природних середовищ і видів)	Заказники загальнодержавного та місцевого значення, заповідні урочища	Збереження і відтворення природних комплексів чи їх окремих компонентів (<i>заказники</i>); збереження окремих цінних ландшафтів (<i>урочища</i>)
V (Protected Landscape/Seascape / Територія охорони ландшафту / морська акваторія)	Регіональний ландшафтний парк, ботанічний сад, дендрологічний парк, зоологічний парк, парк-пам'ятка садово-паркового мистецтва	Збереження цінних природних та історико-культурних комплексів та об'єктів, цінних представників флори і фауни; створення умов для туризму і відпочинку
VI (Managed Resource Protected Area / Територія охорони ресурсів)	Природоохоронні ліси I групи, частина експлуатаційних лісів II групи, території водозахисних зон	Збереження природоохоронних територій та водних об'єктів; помірне господарське використання

Джерело: [16; 18; 19]

Штучно створені об'єкти ПЗФ, до яких відносяться парки, в законодавстві України розглядаються як території з гармонійними відносинами між людиною та природним середовищем, та мають високу естетичну, культурну та/або екологічну цінність і через це підлягають охороні [17].

До V категорії можна також віднести морські парки, які представляють собою самостійну або включену у заповідну зону ділянку, яка обладнана згідно цілям збереження природи і надання рекреаційних послуг. Морські парки можуть значно відрізнятися за своїм характером в залежності від особливостей територій та призначення. Але створюються вони з ціллю екологічної рівноваги природного середовища та беруть на себе основне навантаження з прилеглих природоохоронних територій [20].

Для розуміння основних якісних характеристик парків, що привертають увагу відвідувачів, автором розглянуто основні характеристики найпопулярніших парків Одеси – дендропарку Перемоги та парк культури і відпочинку ім. Т. Г. Шевченка (табл. 2). Дані характеристики складено на основі відгуків відвідувачів.

З таблиці 2 можна побачити, що основні характерні якості парків, що привернули на себе найбільшу увагу відвідувачів, з точки зору класичних характеристик простору парків можна поділити на *специфічні* та *звичайні*.

Специфічні не є обов'язковими з точки зору архітектури та нормативів створення парків. Але водночас вони можуть стати характерною ознакою, яка виділяє парк серед інших та робить його унікальним. Для парку ім. Т. Г. Шевченка – це розташування біля моря, вихід на пляж, та наявність розважального комплексу. Додаткові природні атракції здатні додати парку колориту, створити додатковий фактор зміни вражень, привернути більшу кількість відвідувачів, особливо якщо через парк проходять важливі маршрути (вихід на пляж та трасу Здоров'я).

Наявність туристично-розважального комплексу, на території парку культури та відпочинку ім. Т. Г. Шевченка, віднесено відвідувачами до позитивних характеристик. Відповідна розважальна територія має велику площу з можливістю тематичного зонування в залежності від категорій відвідувачів (діти, молодь, особи похилого віку, особи з обмеженими фізичними можливостями).

Таблиця 2

Оцінка якості екосистемних послуг парків Перемоги та ім. Т. Г. Шевченка згідно з відгуками за період 2014 – 2020 рр.

Критерій якості	Характеристики	Кількість відгуків	Бальна оцінка	Додатковий критерій	Коефіцієнт вагомості	Зваже на оцінка
Безпека	Бажані					
	Інфраструктурний благоустрій території (баки для сміття, освітлення, ремонт алей, вбиральня)	6	3	комфорт	0,042	0,126
	Небажані					
	Низька якість безпеки інфраструктури	4	2	–	0,022	0,044
	Вигул собак по всій території парку	3	2	комфорт, враження	0,062	0,124
	Багато шахраїв	1	3	комфорт, враження	0,062	0,186
	Погане освітлення в нічний час	1	3	комфорт, враження	0,062	0,186
	Оцінка за критерієм «безпека»	15	16		0,25	0,666
Комфорт	Бажані					
	Вихід на пляж з території парку	17	3	враження	0,046	0,138
	Інфраструктура активного відпочинку (скейтпарк, прокат велосипедів, вело доріжки)	14	3	враження	0,046	0,138
	Наявність закладів харчування доступних для відвідувачів парку	10	2	враження	0,046	0,092
	Багато дерев та захист від спеки, тіністі алей	15	3	враження	0,046	0,138
	Зонування парку за видами відпочинку з відповідним інфраструктурним забезпеченням	8	2	безпека, враження	0,066	0,132
	Оцінка за критерієм «комфорт»	64	13		0,25	0,638
	Оцінка за двома критеріями	79	29		0,50	1,304
Враження	Бажані					
	Вид на море з території парку, морське повітря / розташування поблизу моря	32	3	–	0,026	0,078
	Атракціони на території парку	16	2	–	0,026	0,052
	Звичайні					
	Доглянута територія	21	2	комфорт, безпека	0,078	0,156
	Великий розмір території парку	30	3	комфорт	0,052	0,156
	Приємні прогулянки	13	2	–	0,026	0,052
	Наявність місць та алей для спокійного відпочинку / Затишок	11	1	комфорт	0,052	0,052
	Різноманіття розваг та відпочинку для дітей і дорослих	10	1	комфорт	0,052	0,052
	Біологічне різноманіття	8	1	–	0,026	0,026
	Небажані					
	Вибірковий благоустрій території парку	9	3	комфорт, безпека	0,078	0,234
	Засміченість території	4	3	комфорт, безпека	0,078	0,234
	Оцінка за критерієм «враження»	154	21		0,50	1,092
	Комплексний показник якості	233	50		1,00	2,396

Джерело: складено автором з урахуванням даних [21]

До звичайних характеристик можна віднести наступні: прояв суспільного інтересу до парків, як об'єктів «спокійного» відпочинку та прогулянок на відкритому повітрі; спілкування з природою, її

споглядання. Крім важливого природного компоненту, позитивні враження підкріплюються відповідною інфраструктурою (місця для відпочинку, відремонтовані алеї, освітлення) та ступенем доглянутості території. В той же час, додаткові атракції для дітей, високий рівень безпеки інфраструктури та доступні місця харчування і обслуговування здатні значно підвищити якість отриманих вражень від екосистемних послуг. Інфраструктура задоволення первинних потреб (харчування, безпека) дозволяє відвідувачам якнайдовше і в комфортному стані отримувати позитивні враження від природного середовища. Елементи розваг та активного відпочинку дозволяють якнайширше розкрити рекреаційний та емоційний потенціал екосистем парку.

Проаналізувавши набір *небажаних* характеристик, можна сказати, що якість вражень від екосистемних послуг парків можуть знизити такі явища як вибірковий благоустрій – особливо чергування облагороджених територій з надто покинутими. Причому чим більша різниця в інфраструктурному забезпеченні різних ділянок одного парку, тим більший перепад вражень відвідувачів від позитивних до негативних. Дана ситуація чітко простежується у парку Шевченка, через велику територію облагородження відбувається частково, починаючи з центральних об'єктів. Тому відгуки відвідувачів різняться від позитивних до вкрай негативних.

Також розглянуті характеристики можна класифікувати за критеріями *безпеки, комфорту та враження*.

Характеристики «Безпеки» в більшості випадків включають в себе характеристики якості інфраструктури. З проведеного аналізу можна виявити, що небезпеки на території парку можуть мати: *технічний характер* – якість та безпека інфраструктури, атракціонів та устаткування; *біологічний* – наявність небезпечних видів (в даному випадку вигул без відповідної безпеки небезпечних порід собак), сюди ж можна віднести біологічне забруднення екскрементами, наявність отруйних рослин; *суспільний характер* – наявність шахраїв та кримінальних елементів.

Група характеристик, віднесених до «Комфорту» відображають якість обслуговуючої інфраструктури, організації простору парку, та можливості швидкого доступу до різноманітних інфраструктурних та екосистемних послуг.

Група характеристик «Враження» має наступні ключові моменти:

- наявність яскраво виражених природних елементів у поєднанні з інфраструктурним забезпеченням;

- інфраструктура та архітектурні форми посідають другорядне значення, і покликані для найкращого розкриття рекреаційних можливостей середовища парку;

- найважливішим елементом вражень від парку є можливість споглядання природи та спокійного відпочинку;

- наявність додаткових розваг та засобів урізноманітнення вражень.

Можна зробити висновок, що необхідною складовою забезпечення якості екосистемних послуг парків є їх зонування з відповідним інфраструктурним забезпеченням. Домінувати має природний компонент, а інфраструктура покликана для розкриття найширших можливостей для рекреації та отримання позитивних вражень від природи. Висока якість екосистемних послуг парків залежить від комплексу складових:

- природнича – зелені насадження, різноманіття видів флори і фауни, наявність водойм та цінних природних об'єктів;

- інфраструктурна – рівень забезпечення компонентами паркового середовища, якість обладнань та комфортність перебування в парку;

- соціальна – наявність обслуговуючого персоналу, патрулювання парку поліцією, камер спостереження, рівень культури відвідувачів.

Розміщення будь-якого виду парку потрібно приурочити до його функцій. Окремо від національних природних парків та заповідників і заказників, що включають акваторії морів, варто створювати біологічні, геологічні, кліматичні та наукові морські парки. В межах міста – історичні, культурні, кліматичні. Що стосується розважальних парків – їх краще **не** прив'язувати до цінних природних та рекреаційних територій. Розважальні парки більше приваблюють сервісом, а не екосистемними послугами. На базі цінних екосистем доцільно створити парки, що сприяють їх збереженню і найкращому розкриттю природоохоронного потенціалу.

Що стосується правового регулювання, то на сьогоднішній день в Україні існує ряд законів, норм та підзаконних актів, що регулюють управління зеленими насадженнями. Серед документів загальнодержавного значення можна виділити наступні:

1. Державні будівельні норми ДБН 360-92**: «Містобудування. Планування і забудова міських і сільських поселень» – переважно регулює питання щодо статусу захисних зон та їх категорії; прописано норми озеленення в містах та селах;

2. Закон України «Про благоустрій у населених пунктах» – спеціалізується на комплексі робіт з інженерного захисту населених пунктів, та господарського забезпечення заходів щодо озеленення територій міст і їх благоустрою;

3. Правила утримання зелених насаджень у містах та інших населених пунктах України (На виконання Закону України «Про благоустрій населених пунктів») – регламентує правові засади озеленення міст;

4. Правила утримання житлових будинків та прибудинкових територій – регламентують правила утримання зелених насаджень в межах прибудинкових територій;

5. Закон України «Про природно-заповідний фонд України» – визначає такі об'єкти серед природних територій, як: біосферні заповідники, національні природні парки, заповідники, заказники, заповідні урочища, пам'ятки природи, дендропарки, ботанічні сади, зоологічні парки та парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва. Регламентує правові та організаційні засади щодо їх функціонування.

Також, серед важливих документів у питаннях організації зелених насаджень варто виділити генеральні плани міст України, які приймаються міськими радами та містять дані про фактичні площі насаджень у місті та їх заплановані зміни [22, с.24 – 26].

Як бачимо, формування зелених зон загального призначення регламентується з позиції норм містобудування. При цьому майже відсутнє екологічне та природоохоронне нормування створення та використання парків. Серед переліку основних видів парків до об'єктів природно-заповідного фонду належать лише національні природні парки, дендропарки, регіональні ландшафтні парки, ботанічні сади, зоологічні парки та парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва. При цьому, за функціональним призначенням розрізняють близько 15 видів парків: парки культури та відпочинку; міст курортів; малих міст та поселень; спортивні; гідропарки, серед яких за природоохоронним значенням важливо підкреслити морські парки; розважальні; міські парки відпочинку; парки-ярмарки; ботанічні парки (сади); зоологічні парки; лісопарки; національні і природні історичні парки; етнографічні; меморіальні; дитячі парки [20, с.93 – 94].

Впровадження інклюзивного підходу дозволяє значно розширити цілі використання парків, які можна розділити на декілька груп (*складено автором*):

– *соціально-економічні і політичні цілі* (формування відповідальної екологічної позиції; орієнтація та спрямування суспільства до сталого розвитку; залучення спонсорів і благодійних організацій для втілення задач та цілей інклюзії в парках; соціалізація та інтеграція незахищених верств населення, етнічних меншин, переселенців);

– *інформаційно-комунікативні цілі* (залучення уваги суспільства до екологічних проблем; залучення суспільства до природоохоронних заходів; проведення цікавих навчальних та просвітницьких програм і мультимедійних моделей про розвиток екосистем);

– *освітньо-наукові цілі* (учбові практики та заняття для учнів і студентів природничих дисциплін; створення відкритого освітньо-наукового простору; можливість використання парків в рамках інклюзивної освіти);

– *рекреаційно-оздоровчі цілі* (розробка реабілітаційних програм на базі лікувально-оздоровчих парків, зокрема – для людей з фізичними і психічними вадами; організація зон медитації та відпочинку);

– *економічні цілі* (підвищення привабливості районів міста, створення привабливих для туристів атракцій).

На сьогоднішній день існує ряд країн, в яких охорона природи стала частиною механізму становлення соціального благополуччя [2]:

– Австралія. «Здорові парки здорові люди» – ця австралійська ініціатива об'єднала різні сектори. Вони включають: здоров'я, навколишнє середовище, парки, розвиток громади, туризму та освіти. Метою проекту є поєднання цілей зміцнення здоров'я населення та охорона навколишнього середовища. Ініціатива вважає необхідним переглянути охорону навколишнього середовища як стратегію громадського здоров'я.

– Данія. «Лікуючий ліс – Сад Накадія». Лікуючий лісовий сад «Nacadia» є результатом роботи міждисциплінарної команди. «Nacadia» пропонує відвідувачам послуги, спрямовані на покращення стану після дії стресу, нервових розладів. Проект знаходиться під науковим спостереженням

Університета Копенгагену (Данія), це полегшує процес збору важливих висновків, що стосуються практики і теорії природоохоронних заходів.

– Корея: «Рекреаційні ліси» – проект створено в 1988 році та охоплює 133 рекреаційних ліси.

Отже бачимо, інклюзія у природокористуванні в сфері міських парків вимагатиме розширення можливостей природних територій з диверсифікацією паркових об'єктів та їх територій за відповідними екосистемними послугами. Тому можна запропонувати в рамках введення інклюзивного підходу у природокористуванні для містян, разом з парками широкого профілю (культури та відпочинку) створювати спеціалізовані парки. Підбір спеціалізованих парків має бути спрямований на такі задачі:

- найкраще розкриття природного потенціалу середовища;
- задоволення суспільних потреб шляхом створення штучних екосистемних послуг;
- забезпечення інтересів всіх вікових категорій громадян та груп суспільства;
- орієнтація на покращення соціального середовища.

Дані парки можуть в повній мірі взяти на себе основне навантаження реабілітаційних та рекреаційних заходів, стати осередком просвітницьких та освітніх програм. Їх створення матиме значні позитивні зрушення:

В екологічному аспекті:

- збереження біорізноманіття міст;
- покращення якості природного середовища міст;
- підвищення усвідомлення цінності природних територій;

В соціальному аспекті:

- розширення можливостей до інфраструктурного забезпечення відповідно цілям запланованих заходів;
- можливість створення парку відпочинку віддаленої рекреації (для вихідних днів);
- підвищення якості отриманих екосистемних послуг, а відповідно і отриманих вражень;
- створення програм, що здатні задіяти найширші прошарки населення;
- підвищення інтересу до культурної спадщини;

В економічному аспекті:

- залучення і розподіл інвестицій;
- підвищення привабливості районів міста для створення нових робочих місць та купівлі житла;
- створення привабливого туристичного простору міста.

Розширення рекреаційних можливостей екосистем парків здатне задовольнити основні потреби в спілкуванні з природою для міських жителів. При цьому, відповідне інфраструктурне забезпечення здатне розширити можливості екосистемних послуг до задоволення суспільних потреб.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Наведені результати дають змогу визначити певні узагальнення:

- Розвиток інклюзії в природокористуванні відбувається у взаємозв'язку із концепцією сталого розвитку;
- Створення парків різних категорій та цільового призначення є важливим аспектом впровадження інклюзивного підходу в організації суспільного міського простору;
- Міські парки, відповідно до класифікації МСОП можна віднести до п'ятої категорії – територія охорони ландшафтів, завданням якої є збереження цінних природних та історико-культурних комплексів та об'єктів. Незважаючи на це, планування, створення та експлуатація парків регламентовано лише з позиції норм містобудування;
- Оцінку якості екосистемних послуг парків варто проводити з позиції безпеки, комфорту та вражень, виділяючи у кожній категорії бажані та небажані аспекти;
- Якість отриманих екосистемних послуг на території парку визначається комплексом компонентів – якістю природничої складової, інфраструктурним забезпеченням та безпекою у соціальному відношенні;
- Найбільш бажаним поєднанням якостей парків є наявність унікальних природних атракцій та комфортної інфраструктури.

Отже, впровадження інклюзивного підходу в сфері екосистемних послуг міських парків надасть змогу до втілення наступних цілей: соціально-економічних та політичних, інформаційно-комунікативних, освітньо-наукових, рекреаційно-оздоровчих та економічних. Парки здатні

розширити можливості освітніх та реабілітаційних програм в місті, надати додаткові можливості для економічного зростання прилеглих до них районів.

Для цього варто переглянути законодавчі питання, що регламентують створення та використання зелених насаджень в межах міста та позаміських зонах. Рекомендовано створення нормативних актів в екологічному законодавстві щодо використання території парків та правил перебування в залежності від їх природоохоронного значення. Актуальним буде створення ініціатив розбудови парків міст відповідно програм розвитку туризму регіонів. Дана нормативна база приведе до якісного та правового розмежування норм використання парків.

Перспектива подальших досліджень полягає в розробці інституційних та адміністративних механізмів погодження економічної діяльності і потреб суспільства з законами екології і принципами функціонування екосистем. Також варто переглянути рекреаційні і природоохоронні можливості парків, їх створення і обладнання в рамках інклюзивного підходу, можливості втілення суспільних вимог до вільного спілкування з природою та чистого середовища завдяки створенню мережі парків в місті та за його межами. Рациональне розміщення, планування та обладнання парків може стати одним із провідних механізмів втілення інклюзивного підходу у природокористуванні.

ЛІТЕРАТУРА

1. Millennium Ecosystem Assessment. Ecosystems and Human Well-being: Synthesis. Washington, 2005. DC: Island Press. Retrieved from: <https://www.millenniumassessment.org/documents/document.356.aspx.pdf>
2. Cervinka, R., Hölte, J., Pirgie, L., Schwab, M., Sudkamp, J., Haluza, D., Arnberger, A., Eder, R., & Ebenberger, M. Green Public Health – Benefits of Woodlands on Human Health and Well-being. Vienna, Austria: Bundesforschungszentrum für Wald (BFW), 2014. URL: <https://bfw.ac.at/rz/bfwcms.web?dok=9962>
3. World Health Organization 2016 b. Social determinants of health. Retrieved from: http://www.who.int/social_determinants/thecommission/finalreport/key_concepts/en/ .
4. T. Astell-Burt, X. Feng, S. Mavoa, H.M. Badland, B. Giles-Corti Do low-income neighbourhoods have the least green space? A cross-sectional study of australia's most populous cities BMC Public Health, 14 (2014), p. 292,
5. A. Jones, M. Hillsdon, E. Coombes Greenspace access, use, and physical activity: understanding the effects of area deprivation Prev. Med., 49 (2009), pp. 500-505
6. Балацький О.Ф. Конфліктна складова системи соціоприродних зв'язків у економічній сфері взаємовідносин / Балацький О.Ф., Петрушенко М.М., Шевченко Г.М. // Mechanism of Economic Regulation. – 2012. - № 2. - С.140-153.
7. Petrusenko M.M. Regulation of ecologic-and-economical risks and the responsibility for human well-being: for example of waste management / Petrusenko M.M., Shevchenko H.M. // Economic innovations. – 2018. - № 3 (68). - P.165-174.
8. Salvador Anton Clave. The global theme park industry. – AMA DataSet Ltd, Preston, UK. – 2007. – 459 p.
9. De Pourcq K. Exploring Park–People Conflicts in Colombia through a Social Lens / De Pourcq K., Thomas E., Elias M., Van Damme P. // Environmental Conservation. – 2017. - № 46. - P.103–110. Retrieved from: <https://www.cambridge.org/core/journals/environmental-conservation/article/exploring-parkpeople-conflicts-in-colombia-through-a-social-lens/124316E785C3736F321B5D8EFFEBEA87>
10. Кількість дуже багатих людей у світі зросла на 10% у 2019 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://ua.interfax.com.ua/news/economic/640895.html>
11. World Resources 2000–2001: People and Ecosystems: The Fraying Web of Life. (2000). Washington, DC: World Resources Institute, 389 p.
12. Participatory Development and Common Property Resources / Chopra, K., Kadekodi, G.K., Murty, M.N. - New Delhi: Sage Publications, 1990. 163 p.
13. *Eleventh Five Year Plan*. New Delhi: Planning Commission, 2006;
14. Marjorie Kelly, Violeta Duncan and oth. *Strategies for financing the inclusive economy. Financing strategies that support broad-based ownership models in creating jobs and building community wealth*. The Democracy Collaborative. Washington, 2016. P. 67.
15. Попик О.В., Хумарова Н.І. Екологоорієнтоване управління урбанізованими територіями (теоретико-методичний аспект). Одеса, 2019. 174С.
16. Андрєєва Н.М., Булишева Д.В. Екологізація економічних відносин у системі рекреаційного землекористування Міських агломерацій: теорія та практика. Одеса, 2018. 267 С.

17. Заповідна справа в Україні: Навчальний посібник. / За загальною редакцією Гродзинського М.Д., Стеценка М.П. Київ, 2003. С. 306.
18. Markandya, A. Poverty alleviation and sustainable development: Implications for the management of natural capital / Markandya, A. // Workshop on Poverty and Sustainable Development. – 2001.
19. Реймерс Н. Ф. Природопользование: словарь-справочник / Реймерс Н. Ф. – Москва: Мысль, 1990. – 637 с.
20. European Commission, (1994). Common Market Expert Group. The Economic Cost of Traffic Accidents. COST 313.
21. Закон України «Про природно-заповідний фонд України» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-12#Text>
22. Национальные природные парки Украины. / Яценко П.Т., Гребенюк Е.М., Тасенкевич Л.А. – Ленинград: Выща школа, 1988.
23. Tripadvisor [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.tripadvisor.ru/Attraction_Review-g295368-d6502829-Reviews-Victory_Dendropark-Odessa_Odessa_Oblast.html#REVIEWS
24. Казанцев Т. Адаптація до змін клімату: зелені зони міст на варті прохолоди. Київ, 2016.
25. Вернігорова Н. В. Нова стратегія діяльності об'єктів ПЗФ на засадах інклюзивності як фактор добробуту населення. *Теорія та практика менеджменту безпеки: матеріали міжнародної науково-практичної конференції*. Луцьк, 2019. С 38 -40.
26. Хумарова Н.І. Вартанян Г.В. Рекреаційно-туристичний потенціал поліфункціональних територій (методологічні та прикладні аспекти). – /Інститут проблем ринку та економіко-екологічних досліджень НАН України/. – Одеса : ІПРЕЕД НАНУ, 2020. – 200 с.
27. Попова М.А., Садченко Е. В. Динамические процессы в природоохранной деятельности: современные маркетинговые тенденции. - / Ин-т пробл. рынка и экон.-экол. исследований/. - Одесса: ИПРЭЭИ НАН Украины, 2020. - 180 с. (10,46 ум.др.арк.). - ISBN 978-966-02-9062-4
28. Андреева Н.М., Тютюнник Г.О.; Методичні підходи щодо визначення домінант регіональної інвестиційно-інноваційної політики природокористування. – /Інститут проблем ринку та економіко-екологічних досліджень НАН України/. – Одеса. ІПРЕЕД НАНУ, 2020. – 100 с. (2,60 д.а.) – 300 прим. – ISBN 978-966-02-9349-6.
29. Купінець Л.Є., Шершун О.М.; Інституціональне та інформаційне забезпечення інвестиційно-інноваційної політики природокористування в контексті світового досвіду. – /Інститут проблем ринку та економіко-екологічних досліджень НАН України/. – Одеса. ІПРЕЕД НАНУ, 2020. – 59 с. (3,45 д.а.). – 300прим. – ISBN 978-966-02-9356-4.

REFERENCES

1. Millennium Ecosystem Assessment. (2005). Ecosystems and Human Well-being: Synthesis. Washington, DC: Island Press. Retrieved from: <https://www.millenniumassessment.org/documents/document.356.aspx.pdf> [in English].
2. Cervinka, R., Hölte, J., Pirgie, L., Schwab, M., Sudkamp, J., Haluza, D., Arnberger, A., Eder, R., & Ebenberger, M. (2014). *Green Public Health – Benefits of Woodlands on Human Health and Well-being*. Vienna, Austria: Bundesforschungszentrum für Wald (BFW). URL: <https://bfw.ac.at/rz/bfwcms.web?dok=9962> [in English].
3. World Health Organization 2016b. Social determinants of health. Retrieved from: http://www.who.int/social_determinants/thecommission/finalreport/key_concepts/en/ [in English].
4. T. Astell-Burt, X. Feng, S. Mavoa, H.M. Badland, B. Giles-Corti Do low-income neighbourhoods have the least green space? *A cross-sectional study of australia's most populous cities BMC Public Health*, 14 (2014), p. 292 [in English].
5. A. Jones, M. Hillsdon, E. Coombes Greenspace access, use, and physical activity: understanding the effects of area deprivation *Prev. Med.*, 49 (2009), pp. 500-505 [in English].
6. Balatskyi, O.F., Petrusenko, M. M., & Shevchenko H.M. (2012). Konfliktna skladova systemy sotsioprirodnykh zviazkiv u ekonomichnii sferi vzaiemovidnosyn [Conflict component of the system of socio-natural relations in the economic sphere of relations]. *Mechanism of Economic Regulation*, 2, 140-153 [in Ukrainian].
7. Petrusenko M.M., & Shevchenko H.M. (2018). Regulation of ecologic-and-economical risks and the responsibility for human well-being: for example of waste management. *Economic innovations* 20 (3 (68)), 165-174 [in English].

8. Salvador Anton Clave. The global theme park industry. – AMA DataSet Ltd, Preston, UK. – 2007. – 459 p. [in English].
9. De Pourcq K., Thomas E., & Elias M., Van Damme P. (2017) Exploring Park–People Conflicts in Colombia through a Social Lens. *Environmental Conservation* 46, 103–110. Retrieved from: <https://www.cambridge.org/core/journals/environmental-conservation/article/exploring-parkpeople-conflicts-in-colombia-through-a-social-lens/124316E785C3736F321B5D8EFFEBEA87> [in English].
10. Kilkist duzhe bahatykh liudei u sviti zrosla na 10% u 2019 r [The number of very rich people in the world increased by 10% in 2019] (n.d.). *ua.interfax.com.ua*. Retrieved from: <https://ua.interfax.com.ua/news/economic/640895.html> [in Ukrainian].
11. *World Resources 2000–2001: People and Ecosystems: The Fraying Web of Life*. (2000). Washington, DC: World Resources Institute, 389 p. [in English].
12. Chopra, K., Kadekodi, G.K. & Murty, M.N. (1990). Participatory Development and Common Property Resources. New Delhi: Sage Publications, 163 pp. [in English].
13. Planning Commission, 2006. *Eleventh Five Year Plan*. New Delhi. [in English].
14. Marjorie Kelly, & Violeta Duncan and oth. (2016). *Strategies for financing the inclusive economy. Financing strategies that support broad-based ownership models in creating jobs and building community wealth*. The Democracy Collaborative. Washington. P. 67. [in English].
15. Попик О.В., Хумарова Н.І. Екологоорієнтоване управління урбанізованими територіями (теоретико-методичний аспект). Одеса, 2019. 174С.
16. Андреева Н.М., Булишева Д.В. Екологізація економічних відносин у системі рекреаційного землекористування Міських агломерацій: теорія та практика. Одеса, 2018. 267 С.
17. Hrodzynskyi M.D. & Stetsenko M.P. (2003). *Zapovidna sprava v Ukraini*. Navchalnyi posibnyk. Kyiv. P. 306. [in Ukrainian].
18. Markandya, A. (2001). Poverty alleviation and sustainable development: Implications for the management of natural capital. *Workshop on Poverty and Sustainable Development*. [in English].
19. Rejmers N. F. (1990). *Prirodopol'zovanie [Nature Management]*. Moskva: Mysl. 637 p. [in Russian].
20. European Commission, (1994). *Common Market Expert Group*. The Economic Cost of Traffic Accidents. COST 313.
21. Zakon Ukrainy «Pro pryrodno-zapovynyi fond Ukrainy» [The Law of Ukraine «About the nature reserve fund of Ukraine»]. (n.d.). *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-12> [in Ukrainian].
22. Yatsenko, P. T., Grebenyuk E. M. & Tasenkevich L. A. (1988). *Nacional'nye prirodne parki Ukrainy [Natural national parks of Ukraine]*. Leningrad: Vysha shkola [in Russian].
23. Tripadvisor. Retrieved from: https://www.tripadvisor.ru/Attraction_Review-g295368-d6502829-Reviews-Victory_Dendropark-Odessa_Odessa_Oblast.html#REVIEWS
24. Kazantsev T. Adaptatsiia do zmin klimatu: zeleni zony mist na varti prokholody [Adaptation to climate change: green areas of cities are guarded by coolness]. Kyiv. 2016. [in Ukrainian]
25. Vernihorova N. V. Nova stratehiia diialnosti obektiv PZF na zasadakh inkluzyvnosti yak faktor dobrobutu naselennia. *Teoriia ta praktyka menedzhmentu bezpeky: materialy mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii*. Lutsk, 2019. С.38 – 40.
26. Khumarova N.I. Vartanian H.V. Rekreatsiino-turystychnyi potentsial polifunktsionalnykh terytorii (metodolohichni ta prykladni aspekty) [Recreational and tourist potential of multifunctional territories (methodological and applied aspects)] Odessa. 2020. 200 P.
27. Popova M.A., Sadchenko E.V. Dynamic processes in environmental protection: modern marketing trends [Dynamic Processes in Environmental Protection: Current Marketing Trends] Odessa. 2020. 180 P. [in Russian].
28. Andriieva N.M., Tiutiunyk H.O. Metodychni pidkhody shchodo vyznachennia dominant rehionalnoi investytsiino-innovatsiinoi polityky pryrodokorystuvannia. [Methodical approaches to determining the dominants of the regional investment and innovation policy of nature management] Odessa. 2020. 100 P.
29. Kupinets L.I., Shershun O.M. Instytutsionalne ta informatsiine zabezpechennia investytsiino-innovatsiinoi polityky pryrodokorystuvannia v konteksti svitovoho dosvidu. [Institutional and information support of investment and innovation policy of nature management in the context of world experience] Odessa. 2020. 59 P.